

Bakucs Zoltán,

az MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézetének tudományos főmunkatársa, a Budapesti Corvinus Egyetem tudományos főmunkatársa

E-mail: bakucs.zoltan@rtk.mta.hu

Benedek Zsófia,

az MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézetének tudományos munkatársa

E-mail: benedek.zsofia@rtk.mta.hu

Kiss Veronika,

a Budapest Corvinus Egyetem PhD-hallgatója

E-mail: veronika.kiss@uni-corvinus.hu

**A magyar háztartások
élelmiszer-fogyasztásának
alakulása a 2007 és 2009
közötti pénzügyi válság
tükrében***

Hazánkban (más kelet-közép-európai országokhoz hasonlóan) a háztartások fogyasztási kiadásain belül az élelmiszerekkel kapcsolatos kiadások jelentik a második legnagyobb tételt a lakhatással összefüggők után (*Bakucs–Fertő–Marreiros* [2014]; *KSH* [2009], [2011], [2013]).

A gazdaságban bekövetkező változások hatással vannak a háztartások elkölthető jövedelmére és ezen keresztül a fogyasztási szokásaikra, vagyis a fogyasztásuk szerkezetére is. Az elmúlt negyedszázadban Magyarország gazdasága több alapvető (így az élelmiszerárakat is befolyásoló) változást megélt (*KSH* [2010b]): a rendszerváltást

* A szerzők köszönetet mondanak az Osztrák-Magyar Akció Alapítvány támogatásáért („Die Wirkung der Finanzkrise auf die Struktur der Nahrungsaufnahme in Österreich und Ungarn” című, 896u19 számú projekt).

és az azt követő pénzügyi konszolidáció időszakát (*Cseres-Gergely–Molnár* [2008], *Futó* [2000]), majd az EU-csatlakozást (*Bakucs–Fertő–Marreiros* [2014], *Jámbor* [2011], *Szigeti–Podruzsik* [2011], *Török–Jámbor* [2013]), amit azután, 2007 és 2009 között a globális élelmiszerválsággal szinte egybeeső nagy pénzügyi válság követett.¹ A paneladatok szerint a háztartások élelmiszer-fogyasztása a rendszerváltás óta először csökkent (1996-ban volt a legkevesebb), majd kisebb ingadozásokkal növekedésnek indult, később pedig stagnált. A táplálkozási szerkezet ugyanakkor jelentősen átalakult: az átlagos étrend 2009-ben jóval nagyobb arányban tartalmazott zöldség- és gyümölcsfélét, illetve kisebb arányban gabonafélét, tojást és cukrot, mint korábban. Hasonlóképpen csökkent a hús- és a (nyugati országokkal összehasonlítva amúgy is alacsony) tejfogyasztás is. Jelenleg csak kevés információval rendelkezünk az élelmiszer-fogyasztás és a szocioökonómiai státus kapcsolatáról, valamint, tekintettel a 2007 és 2009 közötti pénzügyi válság óta eltelt viszonylag rövid időre, a krízis hatásairól. Statisztikai adatgyűjtésekből ismert, hogy a háztartási kiadások mintázata (a lakhatás és az élelmiszerek kitüntetett szerepe) a válság hatására sem változott annak ellenére, hogy az élelmiszerre fordított kiadások reálértéke 2008 és 2009 között, elsősorban a saját termelés növekedése és a kereskedelmi vendéglátóhelyek eladási forgalmának csökkenése következtében 5,5 százalékkal csökkent (*KSH* [2010a]).

Tanulmányunkban nagy mintán, ökonometriai módszerek segítségével vizsgáljuk a magyar háztartások élelmiszer-fogyasztási szokásainak alakulását a válság körüli években, 2007 és 2011 között, illetve kísérletet teszünk a különböző élelmiszer-fogyasztási szokásokkal rendelkező csoportok statisztikai jellemzésére. Ehhez klasztereket képzünk, és a háztartások ezekbe való tartozását szocioökonómiai státusuk összetevőinek segítségével magyarázzuk. Munkánk fő értéke éppen ebben rejlik: nem csupán leíró statisztikai változókkal jellemezzük a különböző helyzetű háztartások fogyasztási szerkezetét, hanem kapcsolatot is keresünk szocioökonómiai státusuk és fogyasztási szokásaik között.

Az élelmiszer-fogyasztás sok szempontból vizsgálható. Jelen tanulmányban megközelítésünk általános, vagyis nem foglalkozunk jól lehatárolható fogyasztói szegmensek által preferált (bio-, helyi stb.) élelmiszerekkel (lásd *Dudás* [2011], *Lehota–Horváth–Rácz* [2013], *Szente* [2012], *Törőcsik* [2010]), valamint az ezek fogyasztásával összefüggő szokásokkal, illetve azok váltoásaival.

Témánkkal már több hazai szerző is foglalkozott, köztük *Szigeti–Podruzsik* [2011], akik jóléti gazdaságtani megközelítésből, a Laspeyres-index alkalmazásával tanulmányozták az EU-csatlakozás hatását a hazai háztartások (ezen belül a különböző jövedelmi decilisek) élelmiszer-fogyasztására. A háztartáspanel 2003 és 2009

¹ A 2007/2008-as globális élelmiszerválság hazánkban elsősorban bizonyos élelmiszerfajták (például a gabona- és húsfélék, a tej és a tejtermékek) drágulásában jelentkezett (*Bakucs–Fertő* [2013]).

közötti adatait felhasználva arra a következtetésre jutottak, hogy bár a gazdasági átrendeződés minden jövedelmi csoport étel-miszer-fogyasztására hatást gyakorolt, a legszegényebbek a leginkább veszélyeztetettek, ugyanis ők azok, akik legjobban megérik a gazdasági változásokat. Ennek háttérében az áll, hogy az ő esetükben a legnagyobb az összkiadásokon belül az étel-miszerekre jutó kiadások aránya.

A téma vizsgálata szempontjából fontosak azok az írások is, amelyek ugyan nem (vagy nem elsősorban) valamely makrogazdasági változás hatásaira fókuszálnak, de az általunk vizsgált időszakban végzett keresztmetszeti kutatásokba nyújtanak betekintést. Ilyen *Vetőné Mózner* [2014a] munkája is, aki egy ezerfős, országosan reprezentatív, 2010-ben végzett fogyasztói felmérés alapján megállapította, hogy a fogyasztó neme szignifikánsan befolyásolja az étel-miszer-fogyasztás szerkezetét (és ezzel összefüggésben az ökológiai lábnyomát is). Bizonyos étel-miszercsoportok fogyasztásának tekintetében sikerült kimutatnia az iskolázottság hatását is, a népegészségügyi szempontból különösen fontos hús-, zöldség- és gyümölcsfogyasztás esetén azonban nem talált ilyen jellegű összefüggést. Egy másik, adatbázisának további elemzését követő dolgozatában (*Vetőné Mózner* [2014b]) hat klasztert különített el a fogyasztási szerkezet alapján (1. hús- és főzelékfogyasztók, 2. hús- és tejfogyasztók, 3. átlagos fogyasztók, 4. gyümölcs-, zöldség- és tejtermékfogyasztók, 5. kenyér- és péksütemény-fogyasztók, valamint 6. tejet és tejterméket nem fogyasztók), és lakóhelyük, életkoruk, illetve iskolai végzettségük szerint jellemezte az azokhoz tartozókat.

Csiszárík-Kocsir-Medve [2012] 2010/2011-ben csaknem háromszáz fő megkérdezésével végzett, nem reprezentatív kérdőíves kutatásuk során arra a következtetésre jutottak, hogy a 2007 és 2009 közötti pénzügyi válság a válaszadók mintegy 40 százalékának, elsősorban a középfokú végzettséggel rendelkezőknek az étel-miszer-fogyasztására volt (valamilyen) hatással, bár azt (az élvezetecikk-fogyasztással együtt) rendszerint csak a legvégső esetben fogják vissza.

Jelen tanulmány felépítése a következő. Az első fejezet az elemzés alapjául szolgáló mintát, míg a második a kulcsváltozókat és az alkalmazott módszereket mutatja be. A harmadik fejezet az eredményekkel foglalkozik, azokat értékeli. Végül az írást a negyedik fejezet következtetései zárják.

1. A minta

Kutatásunkhoz a KSH háztartáspanel (H – háztartási, Sz – személyi, valamint az előző kettőn alapuló A – aggregált) adatbázisait használtuk fel, melyek tisztított, rendszerezett változatát az MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézetének Adatbankja bocsátotta rendelkezé-

süinkre. A reprezentatív felmérést a KSH 1993-tól évente végzi, 7 500–10 000 háztartás (20 000–26 000 személy) fogyasztási, jövedelmi és szocioökonómiai státusát leíró változókat rögzítve. Rotációs panel lévén, egy-egy háztartás három évig szerepel a mintában. A felmérés részben a háztartások által vezetett naplón, részben pedig az ex post facto éves interjúkon alapul, melyek alapján információhoz juthatunk a háztartások részletes kiadási és jövedelmi struktúrájáról, általános szociális és gazdasági állapotukról, valamint gazdálkodók esetén a saját termelésből származó élelmiszer- és italfogyasztásukról.

Jelen tanulmányban a pénzügyi válság élelmiszer-fogyasztásra gyakorolt hatását a 2007., a 2009. és a 2011. évi háztartáspanelek felhasználásával vizsgáljuk. Fontos azonban megjegyezni, hogy nem csupán ezt kívánjuk bemutatni, hanem próbálunk meghatározni a fogyasztás és a társadalmi-gazdasági helyzet alapján azonosítható társadalmi csoportokat is. Az 1. táblázatban a felhasznált (nyers) aggregált adatbázis² fő jellemzőit mutatjuk be.

1. táblázat

Az aggregált adatbázis jellemzői, 2007, 2009, 2011

Jellemző	2007	2009	2011
Megfigyelések száma	19 183	19 507	25 491
Változók évenkénti száma	3 202	2 904	2 234

Forrás: Itt és a továbbiakban KSH, valamint http://adatbank.krtk.mta.hu/adatbazisok___hkef.

2. Módszertan

Elemzéseink során többváltozós ökonometriai módszereket alkalmaztunk. Empirikus kutatásunkat a leíró statisztikák vizsgálatával, valamint a fogyasztási adatok kategóriákba rendezésével kezdtük. Ehhez a következő aggregált élelmiszer-fogyasztási csoportokat (változókat) definiáltuk: vöröshús-fogyasztás (*vhus_tot*), fehérhús-fogyasztás (*fhus_tot*), tojás-/tejfogyasztás (*tojastej_tot*), állati eredetű zsiradékok fogyasztása (*azsir_tot*), növényi eredetű olajok fogyasztása (*nolaj_tot*), szénhidrátfogyasztás (*szenh_tot*), cukorfogyasztás (*cukor_tot*), gyümölcsfogyasztás (*gyum_tot*), zöldségfogyasztás (*zolds_tot*), kávé-/tea-/kakaófogyasztás (*kvteak_tot*),

² A továbbiakban a háztartási adatbázis, illetve panel kifejezéseket szinonimaként használjuk.

üdítőfogyasztás (*udito_tot*), alkoholfogyasztás (*alk_tot*), valamint ezek fogyasztása együttesen (*etel_tot*).

Az előbbieken felsorolt élelmiszerekből fogyasztott mennyiséget és az arra fordított, forintban kifejezett kiadásokat mindhárom évben oly módon kalkuláltuk, hogy a háztartások által vásárolt és termelt termékeket egyaránt figyelembe vettük. Az aggregált élelmiszer-fogyasztási csoportokat „skaláztuk”, amit a változók nevében is feltüntettünk (lásd a 3. és a 4. táblázatot): az adott évi összefogyasztást jelző „_tot” után írt „m” az élelmiszercsoportból fogyasztott mennyiségre, „f” pedig az ezzel kapcsolatos kiadásra utal. Mindhárom évre kiszámoltuk a háztartások jövedelemdeciliseit is.

Az aggregált fogyasztási változók létrehozása után két többváltozós statisztikai technikát használtunk. A fogyasztási szokások alapján először nem hierarchikus K-közép klaszterelemzéssel, ami nagyszámú adat elemzését teszi lehetővé, *k* darab viszonylag homogén klasztert és ugyanannyi klaszterközéppontot hoztunk létre. Majd a különböző csoportokba tartozó háztartások tulajdonságait elemeztük, mely után multinominális logisztikus regressziót futtattunk le a klasztereken, magyarázó-változóként számos SES- (socio-economic – társadalmi-gazdasági) változót használva. Így meg tudtuk állapítani a SES-változók aggregált élelmiszer-fogyasztási változók alapján képzett klaszterekre gyakorolt hatásának irányát és mértékét.

Magyarázóváltozóink a következők voltak: a háztartáshoz tartozó személyek száma (*hlets*), a háztartásfő neme (1, ha nő; 0, ha férfi; *hfneme*), a háztartásfő kora (*hfkorev*), a háztartásfő iskolai végzettsége (az általános iskola nyolc osztályánál kevesebb; az általános iskola 8–10 évfolyama; szakiskola; középiskolai szakképzést igazoló érettségi; gimnáziumi érettségi; érettségire épülő szakképzés; akkreditált felsőfokú képzés; főiskola; egyetem; PhD; DLA; *hfsbisk*), a háztartás felszobáinak száma (*hkszob*), a háztartás szobáinak száma (*hszob*), fürdőszobák száma (*hfurd*), fizet-e a háztartás lakás-törlesztőrészletet azután a lakás/ház után, amelyben él (1, ha igen; 0, ha nem; *hlakhi*), művelődésre, kultúrára, oktatásra, szórakozásra, üdülésre költött éves összeg (*muvkult*), a háztartás Budapesten él-e (1, ha igen; 0, ha nem; *Budapest*).

3. Eredmények

Az élelmiszer-fogyasztás általunk kalkulált teljes mennyisége 2007 és 2011 között 11 százalékkal csökkent, míg az arra fordított, forintban kifejezett kiadás 6,06 százalékkal növekedett.

3.1. Az élelmiszer-fogyasztási mintázatok klaszterei

A magyar népességből vett reprezentatív mintát az aggregált élelmiszer-fogyasztási csoportok nagysága és a rájuk fordított kiadások alapján klaszterelemzéssel három csoportra tudtuk bontani. A 2. táblázat betekintést nyújt abba, hogy a vizsgált években hány megfigyelés (háztartás) tartozott az egyes klaszterekbe. Az eredmények szerint a mintába tartozó lakosság legnagyobb része az első klaszterbe sorolható, legkisebb hányada pedig a harmadikba.

2. táblázat

A megfigyelések (személyek) száma és százalékos megoszlása klaszterenként, 2007, 2009, 2011

Klaszter megnevezése	2007		2009		2011	
	Megfigyelések száma	Százalékos megoszlása	Megfigyelések száma	Százalékos megoszlása	Megfigyelések száma	Százalékos megoszlása
Első	14 520	75,7	15 657	80,2	18 666	73,2
Második	3 100	16,2	2 141	11	4 609	18,1
Harmadik	1 563	8,1	1 709	8,8	2 216	8,7
<i>Összesen</i>	<i>19 183</i>	<i>100,0</i>	<i>19 507</i>	<i>100,0</i>	<i>25 491</i>	<i>100,0</i>

A három csoport fogyasztási szokásait bemutató 3. táblázatból kiderül, hogy ha az aggregált élelmiszer-fogyasztási csoportok összességét tekintjük (*etel_totm*), az első klaszterbe sorolható egyének fogyasztása volt a legkisebb. A második csoport az üdítő- és alkoholfogyasztásával emelkedik ki; emellett 2007-ben és 2011-ben a legtöbb gyümölcsöt is ők fogyasztották. A harmadik klasztert a magas vöröshús-fogyasztás mellett jelentős állati eredetű zsír- és cukorfogyasztás jellemzi.

3. táblázat

Aggregált élelmiszer-fogyasztás klaszterenként, 2007, 2009, 2011
(kilogramm)

Változó	2007			2009			2011		
	Első	Második	Harmadik	Első	Második	Harmadik	Első	Második	Harmadik
	klaszter								
<i>vhus_totm</i>	100,5	166,5	212,7	93,5	155,0	184,8	88,3	158,4	192,4
<i>fhus_totm</i>	53,0	85,3	102,7	49,6	72,7	103,4	48,1	82,4	103,5
<i>tojastej_totm</i>	636,2	918,1	1 068,4	585,7	805,7	1 011,5	527,5	874,8	995,0

(A táblázat folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Változó	2007			2009			2011		
	Első	Második	Harmadik	Első	Második	Harmadik	Első	Második	Harmadik
	klaszter								
<i>azsir_totm</i>	5,2	7,3	63,5	5,3	7,2	66,6	5,3	7,5	61,4
<i>nolaj_totm</i>	35,0	54,3	46,5	35,1	51,1	47,1	31,3	52,8	44,3
<i>szenh_totm</i>	252,2	325,1	431,7	240,4	300,0	398,8	225,6	326,6	420,7
<i>cukor_totm</i>	38,7	74,5	75,2	41,8	66,4	85,0	32,9	71,2	76,5
<i>gyum_totm</i>	101,1	235,4	167,0	100,1	191,3	214,5	78,6	202,6	158,9
<i>zolds_totm</i>	211,8	364,3	419,3	208,2	325,9	442,2	188,7	349,9	421,3
<i>kvteak_totm</i>	9,1	13,6	15,2	7,7	12,2	11,4	7,2	12,0	10,4
<i>udito_totm</i>	274,6	616,0	333,8	268,6	535,6	343,0	223,3	519,1	340,4
<i>alk_totm</i>	31,2	188,4	63,8	30,9	224,7	49,7	25,6	146,5	53,0
<i>etel_totm</i>	1 748,6	3 048,8	2 999,9	1 666,9	2 748,0	2 958,0	1 482,4	2 803,9	2 877,6

Megjegyzés. Itt és a további táblázatokban esetenként kerekítésből adódik az összértékeknek a pontos összegektől való eltérése. A rövidítések jelentése: *vhus_tot* – vöröshús-fogyasztás, *fhus_tot* – fehérhús-fogyasztás, *tojastej_tot* – tojás-/tejfogyasztás, *azsir_tot* – állati eredetű zsiradékok fogyasztása, *nolaj_tot* – növényi eredetű olajok fogyasztása, *szenh_tot* – szénhidrát-fogyasztás, *cukor_tot* – cukorfogyasztás, *gyum_tot* – gyümölcsfogyasztás, *zolds_tot* – zöldségfogyasztás, *kvteak_tot* – kávé-/tea-/kakaó-fogyasztás, *udito_tot* – üdítőfogyasztás, *alk_tot* – alkoholfogyasztás, *etel_tot* – összes élelmiszer-csoportra vonatkozó fogyasztás. A szövegben említett, kirívóan kis mennyiségeket félkövér dőlt, a nagyokat félkövér számok jelölik.

A 4. táblázat az egyes aggregált élelmiszer-fogyasztási csoportokra fordított kiadásokat szemlélteti. Az adatok szerint 2007 és 2011 között folyó áron mindhárom klaszterben nőtt az élelmiszerekre költött összeg: az elsőben csupán fél, a másodikban 7,15, míg a harmadikban 12,6 százalékkal.

4. táblázat

Aggregált élelmiszer-fogyasztási kiadások klaszterenként, 2007, 2009, 2011
(forint)

Változó	2007			2009			2011		
	Első	Második	Harmadik	Első	Második	Harmadik	Első	Második	Harmadik
	klaszter								
<i>vhus_totf</i>	93 758	160 438	178 152	96 208	163 383	178 183	90 823	169 521	193 508
<i>fhus_totf</i>	34 073	61 345	57 289	36 180	59 069	68 944	34 341	67 956	67 386
<i>tojastej_totf</i>	68 024	111 927	87 744	68 936	105 567	87 161	65 787	119 956	93 723

(A táblázat folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Változó	2007			2009			2011		
	Első	Második	Harmadik	Első	Második	Harmadik	Első	Második	Harmadik
	klaszter								
<i>azsir_totf</i>	2 703	4 050	33 489	3 448	4 608	40 535	3 527	4 901	40 179
<i>nolaj_totf</i>	11 578	19 241	14 716	14 657	20 580	18 804	15 282	26 747	20 968
<i>szenh_totf</i>	66 328	92 875	99 208	71 857	97 514	103 463	72 938	113 635	121 218
<i>cukor_totf</i>	10 232	20 930	19 546	11 045	17 746	21 198	11 374	26 364	26 025
<i>gyum_totf</i>	23 598	58 303	39 104	24 233	48 646	45 573	21 507	59 479	38 940
<i>zolds_totf</i>	43 713	81 122	77 577	42 988	73 262	77 973	44 486	87 116	88 674
<i>kvteak_totf</i>	13 663	21 502	17 185	13 256	21 832	17 879	13 001	24 349	18 709
<i>udito_totf</i>	23 336	56 282	26 815	23 630	54 460	28 075	20 560	50 428	28 229
<i>alk_totf</i>	10 665	74 401	20 694	11 517	102 793	16 392	9 993	66 502	18 610
<i>etel_totf</i>	401 671	762 416	671 519	417 954	769 461	704 180	403 619	816 953	756 167

Megjegyzés. Az adatokat egész számra kerekítettük.

Az 5. táblázat arról ad áttekintést, hogy a három klaszter élelmiszer-fogyasztási kiadásai miként alakultak 2011-ben a 2007. évekhez képest. A vizsgált élelmiszer-csoportok közül a növényi olajok fogyasztására fordított kiadások nőttek a leginkább (emelkedésük 43 százalékos volt a harmadik, 39 százalékos a második és 32 százalékos az első klaszterben). A mintában szereplő háztartások emellett 2007-hez képest többet költöttek (az első klaszterben 31, a másodikban 21, a harmadikban 20 százalékkal) állati zsiradékokra, illetve (az első klaszterben 11, a másodikban 26, a harmadikban 33 százalékkal) cukorra is. Mind a növényi olajok, mind a cukrok esetén leginkább a harmadik klaszterben volt magas a növekedés. A szénhidrátfogyasztásra fordított kiadások a második és a harmadik klaszterben is 22 százalékkal nőttek.

5. táblázat

*Az élelmiszer-fogyasztási kiadások százalékos különbsége klaszterenként, 2011
(2007 = 100,00 százalék)*

Változó	Első klaszter	Második klaszter	Harmadik klaszter
<i>vhus_totf</i>	-3,13	5,66	8,62
<i>fhus_totf</i>	0,79	10,78	17,62
<i>tojastej_totf</i>	-3,29	7,17	6,81
<i>azsir_totf</i>	30,48	21,01	19,98

(A táblázat folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Változó	Első klaszter	Második klaszter	Harmadik klaszter
<i>nzsir_totf</i>	31,99	39,01	42,48
<i>szenh_totf</i>	9,97	22,35	22,19
<i>cukor_totf</i>	11,16	25,96	33,15
<i>gyum_totf</i>	-8,86	2,02	-0,42
<i>zolds_totf</i>	1,77	7,39	14,30
<i>kvteak_totf</i>	-4,85	13,24	8,87
<i>udito_totf</i>	-11,90	-10,40	5,27
<i>alk_totf</i>	-6,30	-10,62	-10,07

3.2. Az élelmiszer-fogyasztási klaszterek elemzése SES-változókkal

A multinominális logisztikus regressziószámítás során az első klasztert vettük benchmarkként. A 6. táblázat bemutatja, hogy a SES-változók tekintetében a második és a harmadik klaszter miben, milyen mértékben tér el az elsőtől. Az adatok alapján a következők állapíthatók meg: 1. A kiválasztott változók szinte mindhárom évben, minden esetben szignifikánsan magyarázzák, hogy az adott egyén melyik klaszterbe sorolható. 2. A második és a harmadik klaszterbe tartozók jövedelme meghaladja az elsőben szereplőkéét. 3. A harmadik klaszter háztartásaiban szignifikánsan több fő él, mint az első klaszterhez tartozó háztartásokban.

A családfők nemét, korát és iskolai végzettségét is vizsgáltuk. Az adatok szerint az elsőhöz képest a második és a harmadik klaszterbe tartozóknál ritkábban fordult elő, hogy nő a családfők. A családfők kora mindhárom klaszterben körülbelül ugyanakkora volt, csupán elenyészően nagyobb a másodikban és a harmadikban, mint az elsőben. A harmadik klaszter családfői alacsonyabb iskolai végzettségük miatt szignifikánsan különböztek az elsőbe tartozóktól.

A lakások szoba- és fűszobaszámában nem találtunk szignifikáns eltérést a három klaszter között. A második klaszter háztartásai azonban nagyobb valószínűséggel rendelkeztek fürdővel, mint az elsőhöz tartozók.

Mindezek mellett azt is vizsgáltuk, hogy a három csoport tagjai vettek-e fel lakáshitelt arra az ingatlanra, amelyben éltek. Azokban az években, amelyekben a különbség elérte a kívánt szignifikanciaszintet, a második és a harmadik klaszter tagjainak kisebb hányada rendelkezett lakáshitellel, mint az első klaszterének.

Az, hogy a háztartások mennyit költöttek művelődésre, kultúrára, oktatásra, üdülésre, valamint szórakozásra, nagyban eltért a három csoportban. Míg a másodikban szignifikánsan nagyobbak voltak az ilyen irányú kiadások, addig a harmadik klaszterben szignifikánsan kisebbek, mint az elsőben.

Mindezekén túl azt is megállapíthatjuk, hogy a második klaszter háztartásai nagyobb arányban éltek Budapesten, a harmadikba tartozók pedig kisebb arányban, mint az első klaszterbe tartozók.

6. táblázat

A második és a harmadik klaszter jellemzői az első klaszterbe tartozók fogyasztói szokásaihoz képest multinominális logisztikus regressziószámítás alapján

Változó	2007		2009		2011	
	Második	Harmadik	Második	Harmadik	Második	Harmadik
	klaszter					
<i>decile_jov</i>	0,254***	0,152***	0,247***	0,201***	0,207***	0,11***
<i>hlets</i>	0,107***	0,256***	-0,0603*	0,156***	0,0951***	0,277***
<i>hfneme</i>	-0,688***	-0,413***	-1,02***	-0,781***	-0,857***	-0,779***
<i>hfkorev</i>	0,0249***	0,0204***	0,00916***	0,0167***	0,00949***	0,02***
<i>hfsbisk</i>	0,0473***	-0,177***	-0,0647	-0,53***	0,0377	-0,185***
<i>hkszob</i>	0,0387	0,0151	0,0237	0,0203	0,144***	-0,147**
<i>hszob</i>	0,1***	0,224***	0,0649	0,0914*	0,181***	0,0635
<i>hfurd</i>	-0,133*	-0,644***	0,332***	-0,0283	0,271***	-0,13
<i>hlakhi</i>	-0,0572	-0,267***	-0,226***	0,0167	-0,275***	-0,389***
<i>muvkult</i>	1,3e-06***	-6,4e-07**	1,0e-06***	-1,4e-06***	1,0e-06***	-6,3e-07*
<i>Budapest</i>	-0,0449	-1,5***	0,38***	-1,58***	0,275***	-1,21***
<i>_cons</i>	-5,2***	-3,82***	-4,25***	-3,43***	-4,49***	-3,91***

Megjegyzés. *hlets* – a háztartáshoz tartozó személyek száma, *hfneme* – a háztartásfő neme (1, ha nő; 0, ha férfi), *hfkorev* – a háztartásfő kora, *hfsbisk* – a háztartásfő iskolai végzettsége (az általános iskola nyolc osztályánál kevesebb; az általános iskola 8–10 évfolyama; szakiskola; középiskolai szakképesítést igazoló érettségi; gimnáziumi érettségi; érettségire épülő szakképzés; akkreditált felsőfokú képzés; főiskola; egyetem; PhD; DLA), *hkszob* – a háztartás fűszobáinak száma, *hszob* – a háztartás szobáinak száma, *hfurd* – a háztartás fürdőszobáinak száma, *hlakhi* – fizet-e a háztartás lakás-törlesztőrészletet azután a lakás/ház után, amelyben él (1, ha igen; 0, ha nem), *muvkult* – művelődésre, kultúrára, oktatásra, szórakozásra, üdülésre költött éves összeg, *Budapest* – a háztartás Budapesten él-e (1, ha igen; 0, ha nem), *_cons* – konstans. * $p < 0,1$ szinten, ** $p < 0,05$ szinten, *** $p < 0,01$ szinten szignifikáns.

4. Következtetések

Elemzésünk az általunk létrehozott három klaszter fogyasztói szokásainak pénzügyi válság körüli alakulásába, valamint abba nyújt betekintést, hogy e csoportok milyen SES-változókkal írhatók le.

Eredményeink alapján megállapítható, hogy míg 2007 és 2011 között kisebb lett a mintánk étel-miszer-fogyasztásának volumene, az arra fordított kiadásaiak nőttek. Az iskolai végzettség, a kultúrára, a művelődésre szánt összeg, a háztartásfő neme és az, hogy az adott személy vidéken vagy Budapesten lakik-e, egyaránt befolyásolja a háztartás étel-miszer-fogyasztását. Mindez alátámasztja *Vetőné Móznér* [2014a] következtetéseit, aki lakóhely, életkor, illetve iskolai végzettség szerint tanulmányozta a hazai étel-miszer-fogyasztási mintákat. A szerző kutatásunkkal egybehangzóan megállapította, hogy a fogyasztó neme jelentős hatással van a fogyasztásra, de velünk ellentétben nem talált szignifikáns összefüggést az utóbbi és az iskolai végzettség között. *Roose et al.* [1996] eredményei viszont azt támasztják alá, hogy az iskolai végzettség, a hivatás, a jövedelem és a foglalkoztatási státusz közül az iskolai végzettség határozza meg a legnagyobb mértékben a társadalmi-gazdasági különbségeket. A többi társadalmi-gazdasági változó hasonló, de gyengébb hatással bír az étel-miszer-fogyasztásra. Kutatásunk szerint a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők valószínűleg egészségesebben élnek és több mindent (például táplálkozással kapcsolatos információkat) ismernek az egészséges életmódról, mint az alacsonyabb végzettségűek. Ezáltal képesek befolyásolni saját fogyasztási szokásaikat is.

Míg *Vetőné Móznér* [2014b] hat klasztert különített el, addig mi három, különböző étel-miszer-fogyasztási mintázattal rendelkező csoportot. Az első klaszterbe soroltuk a megfigyelések (személyek) nagy részét, őket „tipikus étel-miszer-fogyasztóknak” tekinthetjük. Ezt a klasztert vettük alapnak (benchmarknak) a másik kettő jellemzéséhez a multinominális logisztikus regressziószámítás során.

A második klaszterről, mely a „Budapesti fiatal értelmiségiek” csoportjának nevezhető, általánosságban megállapíthatjuk, hogy az abba tartozó emberek rendszerint Budapesten, kis létszámú háztartásokban élnek, nagyobb jövedelműek, és kevésbé rendelkeznek lakáshittel, mint a másik két klaszter tagjai. A mintából ők költenek legtöbbet kultúrára, szórakozásra és oktatásra, üdítő- és alkoholfogyasztásuk is a legnagyobb. Emellett sok gyümölcsöt fogyasztanak, ami arról tanúskodik, hogy az egészséges táplálkozásra is ügyelnek.

A harmadik klaszter tagjai, a „Vidéki húsimádók” általában vidéken, nagyobb létszámú családokban élnek, a másik két klaszterhez képest több vörös húst, állati eredetű zsiradékot és szénhidrátot fogyasztanak, kevesebbet költenek művelődésre, kultúrára, oktatásra és szórakozásra, illetve háztartásfőik iskolai végzettsége alacsonyabb.

Fontos hangsúlyozni, hogy kutatásunk során mind a magyar étel-miszer-fogyasztási szokásokról, mind pedig azok pénzügyi válság körüli alakulásáról általános képet kívántunk alkotni. Ez szükségképpen bizonyos részletek elvesztésével járt; nem rétegeztük például a populációt jövedelmi helyzetük alapján (bár az SES-változók egy része szorosan korrelál a háztartás anyagi helyzetével). Hasonlóan, az általunk kialakított aggregált étel-miszer-csoportokba sorolt termékek keresletének

jövedelem- és árugalmsága széles skálán mozog, elegendő csak a zöldség-gyümölcs kategóriára gondolni, mely egyaránt tartalmaz burgonyát és magasabb árú, szezonális gyümölcsöket is. Mindezek, csakúgy, mint az, hogy 2011 óta már több idő eltelt, mint a kutatás tárgyát képező négy év, alapot szolgáltatnak kutatásunk folytatására, így vizsgálni lehetne például jövedelemdecilisek függvényében egyes speciális élelmiszereket fogyasztó csoportokat. A jövőben érdemes lenne tanulmányozni azt is (akár a jelen tanulmánnyal megegyező módszertant követve), hogy változott-e a magyar háztartások élelmiszer-fogyasztása a 2010-es évek második felében (az áfacsökkentések, egyéb strukturális változások hatására stb.).

Irodalom

- BAKUCS, Z. – FERTŐ, I. [2013]: *World Prices and Domestic Food Price Spikes*. IEHAS Discussion Papers. MT-DP-2013/4. Hungarian Academy of Sciences, Institute of Economics, Research Centre for Economics and Regional Studies. Budapest.
- BAKUCS, Z. – FERTŐ, I. – MARREIROS, C. [2014]: Socio-Economic status and the structural change of dietary intake in Hungary. *Acta Universitatis Sapientiae, Economics And Business*. Vol. 2. No. 1. pp. 5–19. <https://doi.org/10.2478/auseb-2014-0007>
- CSERES-GERGELY ZS. – MOLNÁR G. [2008]: Háztartási fogyasztói magatartás és jólét Magyarországon a rendszerváltás után. *Közgazdasági Szemle*. LV. évf. Február. 107–135. old.
- CSISZÁRIK-KOCSIR Á. – MEDVE A. [2012]: Életünk mindennapjai a válság után – avagy a válság hatásainak személyes észlelése kutatási adatok alapján. In: Nagy I. Z.: *Vállalkozásfejlesztés a XXI. században II*. Óbudai Egyetem. Budapest. 135–146. old.
- DUDÁS K. [2011]: Napjaink egyik jellemző trendje, a tudatos fogyasztás értelmezése. *Társadalomkutatás*. 29. évf. 3. sz. 315–334. old.
- FUTÓ P. [2000]: Az ár- és jövedelemváltozások hatása az élelmiszer-fogyasztásra, 1987–1997. *Statisztikai Szemle*. 78. évf. 2–3. sz. 118–141. old.
- JÁMBOR A. [2011]: Az agrárkereskedelem változása Magyarország és az Európai Unió között a csatlakozás után. *Közgazdasági Szemle*. LVIII. évf. Szeptember. 775–791. old.
- KSH (KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL) [2009]: A háztartások fogyasztásának színvonala és szerkezete. *Statisztikai Tükör*. III. évf. 3. sz. Budapest. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/haztfogy/haztfogy07.pdf>
- KSH [2010a]: A háztartások fogyasztásának színvonala és szerkezete. *Statisztikai Tükör*. IV. évf. 133. sz. Budapest. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/haztfogy/haztfogy09.pdf>
- KSH [2010b]: *Magyarország 1989–2009. A változások tükrében*. Budapest. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo1989_2009.pdf
- KSH [2011]: A háztartások fogyasztásának színvonala és szerkezete, 2010. *Statisztikai Tükör*. V. évf. 79. sz. Budapest. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/haztfogy/haztfogy10.pdf>
- KSH [2013]: A háztartások havi fogyasztása, 2012 (előzetes adatok alapján). *Statisztikai Tükör*. VII. évf. 29. sz. Budapest. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/haztfogy/haztfogyhavi1212.pdf>

- LEHOTA J. – HORVÁTH Á. – RÁCZ G. [2013]: A potenciális LOHAS fogyasztók megjelenése Magyarországon. *Marketing & Menedzsment*. 47. évf. 4. sz. 36–54. old.
- ROOSE, E. – PRATTAL, R. – LAHELMA, E. – KLEEMAOLA, P. – PIETINEN, P. [1996]: Modern and healthy?: socioeconomic differences in the quality of diet. *European Journal of Clinical Nutrition*. Vol. 50. No. 11. pp. 753–760.
- SZENTE V. [2012]: Organikus élelmiszerek fogyasztási és vásárlási szokásainak vizsgálata Magyarországon. *Élelmiszer, Táplálkozás és Marketing*. 1. évf. 1–2. sz. 101–106. old.
- SZIGETI, J. – PODRUZSIK, S. [2011]: How does it work for Hungarian food consumers? A medium-term analysis. *Studies in Agricultural Economics*. No. 113. pp. 33–45. <http://ageconsearch.umn.edu/record/102400/files/Studies%20113-02.pdf>
- TÖRÖCSIK M. [2010]: Életstílust kifejező ételfogyasztás, a food-trendek hatása. *Korunk*. 21. évf. 12. sz. 58–65. old.
- TÖRÖK, A. – JÁMBOR, A. [2013]: Agri-food trade of the new member states since the EU accession. A quantitative approach. *Agricultural Economics*. Vol. 59. No. 3. pp. 101–112.
- VETŐNÉ MÓZNER Z. [2014a]: Az élelmiszer-fogyasztás szerkezete és környezeti hatása Magyarországon. *Marketing & Menedzsment*. 48. évf. 3. sz. 57–70. old.
- VETŐNÉ MÓZNER, Z. [2014b]: Sustainability and consumption structure: environmental impacts of food consumption clusters. A case study for Hungary. *International Journal of Consumer Studies*. Vol. 38. No. 5. pp. 529–539. <https://doi.org/10.1111/ijcs.12130>